

Međupopisna promjena broja stanovnika Republike Hrvatske 1991. – 2001. po gradovima i općinama

Nenad Pokos*

Na temelju prethodnih rezultata popisa stanovništva 2001. razmotrena je promjena broja stanovnika u odnosu na 1991. godinu po gradovima i općinama. Uočena je polarizacija na prostore populacijske koncentracije (priobalje, okolica velikih gradova, Međimurje, središnja Slavonija) te izrazite depopulacije (ratom zahvaćena područja, Gorski kotar, Podravina, bjelovarsko područje) što je još više narušilo i onako neravnomjernu sliku naseljenosti hrvatskog prostora.

Ključne riječi: gradovi, općine, demografska dinamika, depopulacija, populacijski rast.

Intercensal Change in Population Number of Republic of Croatia 1991. – 2001. by Towns and Municipalities

Based on the preliminary results of the census of 2001, the change in the population number has been considered in relation to the census of 1991, and by towns and municipalities. Polarization to the areas of population concentration (the coastal area, surroundings of large cities, Međimurje, central Slavonia), and to those of prominent depopulation (the war-engulfed areas, Gorski Kotar, Podravina, the region of Bjelovar) was noticed, which disturbed even more the already ununiform picture of population in Croatia.

Key Words: towns, municipalities, demographic dynamics, depopulation, population growth.

UVOD

Po završetku petnaestog po redu popisa stanovništva Hrvatske, obavljenog 2001. godine, prvi objavljeni podaci (tzv. prethodni rezultati) odnosili su se na ukupan broj stanovništva, stanova i kućanstava po naseljima (a time i po općinama, gradovima i županijama prema aktualnom ustrojstvu). Time je, između ostalog, omogućena analiza promjene broja stanovnika između 1991. i 2001. godine po navedenim prostornim cjelinama što je jedan od osnovnih pokazatelja za razumijevanje današnjih demografskih prilika na tlu Hrvatske. U odnosu na prethodna tri međupopisja (1961.-1971, 1971.-1981. i 1981.-1991.) analiza na ovoj razini postala je znatno zahtjevnija odnosno opširnija. Ta tvrdnja proizlazi iz činjenice da se kroz sedamdesete i osamdesete godine

* Dr. sc., viši asistent, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Trg Marka Marulića 19/I, 10000 Zagreb, Hrvatska/Croatia

prošlog stoljeća teritorijalni ustroj Hrvatske na nižim razinama sastojao od deset zajednica općina te 101 općine (stanje 1991.) dok je Zakonom o područjima županija, gradova i općina iz 1997. i njegovim kasnijim izmjenama Hrvatska u vrijeme popisa stanovništva 2001. imala 21 županiju, 123 grada i 423 općine.¹ Stoga je pri svakoj usporedbi popisnih rezultata 2001. godine s nekom od ranijih godina statističke podatke potrebno svesti na aktualni teritorijalni ustroj.² Međutim, i uz zadovoljavanje tog uvjeta detaljna analiza međupopisne promjene prema prethodnim rezultatima nije moguća ne samo na općinskoj ili županijskoj već i na državnoj razini zbog metodoloških promjena pri samoj provedbi i obradi rezultata popisa. Ipak, ovaj se članak zasniva na prethodnim rezultatima ne čekajući objavu konačnih podataka (pitanje je hoće li se i tada moći izvršiti precizna usporedba) ponajprije zbog objašnjenja i ispravke pogrešnog interpretiranja međupopisne promjene 1991-2001. po gradovima i općinama (a i županijama) prikazana na "posteru o hrvatskom stanovništvu" izašlom u časopisu "Hrvatski zemljopis" br. 61 (prosinac 2001). Ondje ne samo da popisni podaci za 1991. kod čak 230-ak gradova i općina nisu svedeni na aktualni teritorijalni ustroj (premda se u tekstualnom dijelu ističe suprotno) nego je i pri usporedbi dvaju popisnih podataka (1991. i 2001.) primijenjen sasvim pogrešan metodološki postupak. Tako je osim pogrešnog zbrajanja broja stanovnika 1991. godine uočeno i da je kod niza gradova i općina (npr. Benkovac, Obrovac, Dvor, Petrinja, Donji Kukuruzari, Dubrovnik itd.) podatak za broj stanovnika 1991. prikazan prema teritorijalnom ustrojstvu koji je vrijedio od 30. prosinca 1992. do 23. siječnja 1997. i koji se znatno razlikuje od važećeg teritorijalnog ustrojstva. Na posteru je također i kartografska podloga djelomično prikazana prema zastarjelom teritorijalnom ustrojstvu tako da se pojavljuju i općine koje više ne postoje (Jabukovac, Gornji Klasnić, Divuša, Kruševo, Lisičić, Smilčić itd.) dok pojedine općine zahvaćaju znatno veću odnosno manju površinu nego što bi trebale (Benkovac, Obrovac, Donji Lapac, Glina, Sisak, Dvor itd.). S druge strane neke općine koje se pojavljuju u Zakonu o područjima županija, gradova i općina u RH iz 1997. ali ne i u onom iz 1992. jednostavno nisu prikazane (npr. općina Ribnik u Karlovačkoj županiji, Zadarje u Splitsko-dalmatinskoj, Kaštelir-Labinci i Karojba u Istarskoj, Donja Motičina u Osječko-baranjskoj itd.). Osim toga, u spomenutoj analizi ponegdje je za 1991. godinu prikazan netočan broj stanovnika jer se nisu uvažavale teritorijalne promjene nakon 1991. godine. Najočitiji je slučaj grada Umaga za koji se navodi da je 1991. imao 9.775 stanovnika. To bi prema navedenim naseljima u Zakonu bilo i točno ali se potpunijom analizom uvida da se u Zakonu ne spominje naselje Umag-Komunela koje je 2001. bilo sastavni dio naselja Umag dok je 1991. godine bilo statistički samostalno s brojem od 2.760 osoba u "zemlji". Dodajući taj broj stanovnika proizlazi da je promjena broja stanovnika grada Umaga između 1991. i 2001. (po ovdje primijenjenom metodološkom postupku) iznosila između 8,4% i 10,2% a ne čak 35,7% kako se prikazuje na "posteru".³

Velik nedostatak "postera" je i neshvatljiv metodološki propust koji se očituje u tome što se za broj stanovnika 2001. godine uzimao podatak o ukupnom broju **popisanih** osoba (stupac 1 u publikaciji "Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. Prvi rezultati po naseljima. Statistička izvješća 1137. Državni zavod za statistiku. Zagreb, 2001."). U metodološkim objašnjenjima navedene publikacije istaknuto je da su podaci u ovom stupcu povećani jer uključuju dvostruko popisane osobe koje su kao "privremeno odsutne osobe" popisane kao odsutne iz prebivališta, ali i kao privremeno

prisutne u naselju popisa" (Statistička izvješća 1137, str. XI). Također se navodi da će se "ovaj duplicitet eliminirati u obradi konačnih rezultata".

Tako iskazani broj od 4,535.054 popisanih osoba u čitavoj Hrvatskoj Feletar uspoređuje s podatkom od ukupno 4,761.727 stanovnika 1991. godine do kojeg se došlo vjerojatno zbrajanjem pogrešno prikazanih podataka po gradovima i općinama jer je broj stalnih stanovnika Hrvatske te godine iznosio 4,784.265.

Dakle, svrha je ovog rada eliminirati navedene nedostatke koliko je god to moguće i dati potpuniji uvid u posljednju međupopisnu promjenu broja stanovnika po gradovima i općinama. Za potpuniji pregled međupopisnih promjena po županijama, čiji točan broj stanovnika 1991. godine Feletar nije prikazao niti za jednu, vidjeti rad Dražena Živića (2001b).

METODOLOŠKE NAPOMENE

Kao što je istaknuto pri analizi se u ovom članku za 2001. godinu raspolagalo tzv. prethodnim (prvim, nepotpunim) popisnim rezultatima na temelju kojih je moguće donijeti osnovne prosudbe o aktualnim demografskim prilikama u Hrvatskoj a koje se po objavljivanju konačnih popisnih rezultata mogu u detaljima korigirati. Prema tim prethodnim rezultatima popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj je 31. ožujka 2001. živjelo 4,381.352 stanovnika (stupac 2 - Statističko izvješće 1137). U taj su broj uključeni samo hrvatski državljani koji u Hrvatskoj imaju prebivalište (ali da nisu odsutni iz zemlje dulje od godinu dana) kao i osobe koje borave u Hrvatskoj duže od godinu dana. Prema prvi puta kod nas primijenjenoj međunarodnoj metodologiji na taj način dobiveni broj stanovnika nemoguće je usporediti s popisnim podacima ranijih godina. Naime, ukoliko se od ukupno popisanog stanovništva npr. 1971, 1981. ili 1991. odbije broj stanovnika koji je boravio u inozemstvu ostaje i dalje nepoznat broj osoba koji je živio izvan Hrvatske manje od godine dana, odnosno boravio (bez prijavljenog prebivališta) u Hrvatskoj više od godine dana. Osim toga, u ukupan broj od 4,381.352 stanovnika Hrvatske uključene su i "osobe koje imaju tijesnu gospodarsku, prometnu i učestalu vezu s kućanstvom i obitelji u RH kao što su češći ili rjeđi posjeti, uzdržavanje članova obitelji, stalna komunikacija itd." (Statističko izvješće 1137, str. XIII) što još više otežava međupopisnu usporedbu podataka jer u taj broj mogu biti uključene i osobe koje borave u inozemstvu a dolaze u Hrvatsku nekoliko puta godišnje.

Zbog ovako definiranih popisnih kriterija usporedba s 1991. godinom moguća je jedino na taj način da se od ukupnog broja stanovnika te godine oduzmu popisani stanovnici u inozemstvu a da se zanemari nepoznat broj odsutnih iz Hrvatske u trajanju manjem od godine dana (čiji se udjel kreće oko 5% svih "inozemaca" - Gelo 1999.) odnosno prisutnih dulje od jedne godine kao i nepoznat broj osoba koje održavaju "tijesnu gospodarsku ili prometnu vezu s obitelji u RH". Na razini Hrvatske to bi značilo da je 1991. godine u državi živjelo 4,499.049 stanovnika (tada nazivano "prisutno" stanovništvo). Na taj se način ukupni broj stanovništva Hrvatske u posljednjih deset godina (1991-2001.) smanjio 2,6% što je prvi međupopisni pad broja stanovnika u razdoblju nakon drugog svjetskog rata.

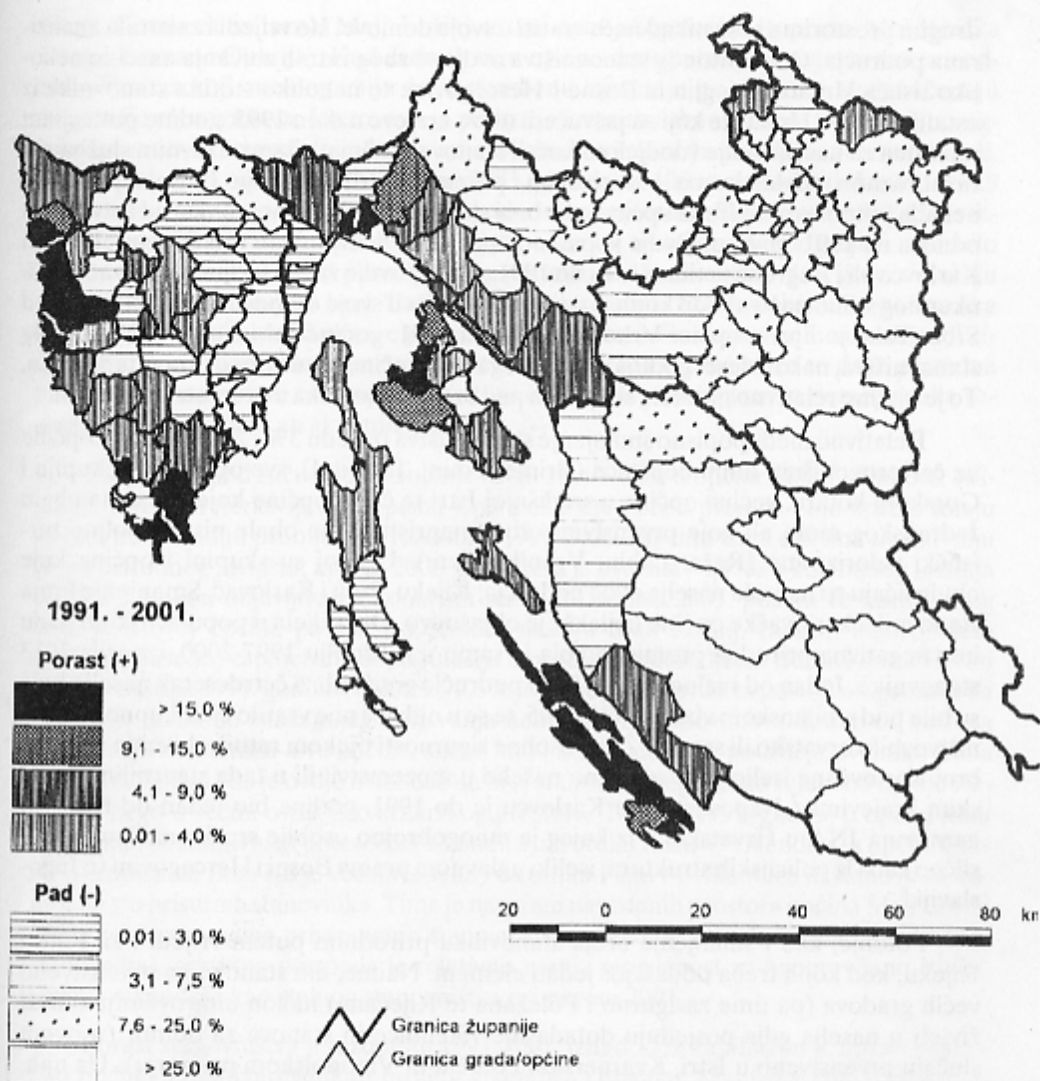
Nakon objave konačnih rezultata popisa 2001. analiza međupopisne promjene biti će nešto preciznija ukoliko će se uspoređivati stalni stanovnici naselja popisa 2001. (stupac 3 – Statističko izvješće 1137) s ukupnim brojem stanovnika 1991. (stanovništvo

u zemlji i inozemstvu). Naime, u konačnim rezultatima prikazati će se svi stanovnici popisani u inozemstvu (u prethodnim podacima se radi o samo 66.707 osoba jer nisu uključene sve popisnice pristigle iz inozemstva). Takvom će se usporedbom odstupiti od novouvedene metodologije da se više ne prikazuje stanovništvo koje je u inozemstvu više od godine dana i ne održava češće veze s obitelji u RH ali će se s druge strane dobiti točniji pokazatelji međupopisne promjene.

Tabelarni prikaz međupopisne promjene broja stanovnika 1991-2001. po općinama i gradovima zahtijevao bi previše prostora zbog njihovog relativno velikog broja (ukupno 546 teritorijalnih jedinica). Stoga je analizirana međupopisna promjena zbog praktičnih razloga odnosno bolje preglednosti prikazana pomoću četiri kartograma. Pri razdiobi Hrvatske na četiri dijela pokušao se što više zadržati geografski princip regionalizacije ali uz poštivanje županijskih granica čime je u pojedinim slučajevima došlo do izvjesnih anomalija. Uz to, Hrvatsku se pokušalo ovdje razdijeliti na četiri površinom približno jednaka dijela što je također donekle narušilo kriterije geografske regionalizacije. Tako je npr. području Sjevernog hrvatskog primorja i Gorske Hrvatske pridodata čitava Karlovačka županija koja tek manjim dijelom (Ogulinsko-plašćanska zavalu) participira u navedenom prostoru. U slučaju da je Karlovačka županija prikazana pod Središnjom Hrvatskom potonje bi ionako površinom najveće područje još više odskakalo od ostalih analiziranih područja. S druge strane, u Sjeverno Hrvatsko primorje i Gorsku Hrvatsku nije uključena općina Gračac koja pripada Zadarskoj županiji pa je samim time prikazana pod Južnim hrvatskim primorjem. Zbog lakšeg raspoznavanja otok Pag prikazan je na dva kartograma premda njegov sjeverni dio (grad Novalja) pripada Sjevernom Hrvatskom primorju dok je južni dio (grad Pag) sastavni dio Zadarske županije pa time i Južnog Hrvatskog primorja. Odstupanje od geografske regionalizacije učinjeno je i pri razgraničenju Središnje i Istočne Hrvatske. Tako je Virovitičko-podravsko županija priključena Istočnoj Hrvatskoj zbog veće pripadajuće površine tom području nego Središnjoj Hrvatskoj. Sličan je slučaj i sa Požeško-slavonskom županijom čiji zapadni dijelovi (grad Pakrac i općina Lipik) u geografskoj regionalizaciji pripadaju području Središnje Hrvatske. Opravdanje za ovaj postupak proizlazi i iz činjenice da je Istočna Hrvatska i s te dvije priključene županije površinom najmanje izdvojeno područje.⁴

SJEVERNO HRVATSKO PRIMORJE I GORSKA HRVATSKA

Na ovom je području prema prvim rezultatima popisa 2001. godine živjelo 702.473 stanovnika što je 7,4% manje u odnosu na broj prisutnog stanovništva 1991. godine (758.708). Od ukupno 105 gradova i općina⁵ porast stanovništva između 1991. i 2001. zabilježen je u 41 teritorijalnoj jedinici što je iznosilo 39% svih općina i gradova (slika 1). Relativno smanjenje općinskog stanovništva iznosilo je 8,3% dok je depopulacija u gradovima bila nešto blaža; 7,1%. U međupopisnom razdoblju 1991. - 2001. više od četvrtine ukupnog broja stanovnika izgubilo je čak 17 gradova ili općina (u daljnjem tekstu će se radi lakšeg razumijevanja za obje teritorijalne jedinice rabiti naziv općine, osim ako se ne žele posebno naglasiti razlike između analiziranih skupova gradova i općina).

Sl. 1. Promjena broja stanovnika Sjevernog hrvatskog primorja i Gorske Hrvatske po gradovima i općinama

Fig. 1 Change in the population number of the Northern Croatian Littoral and Mountain Croatia by towns and municipalities in the period 1991-2001.

Osim općine Ribnik u Pokuplju, ostalo najintenzivnije ispražnjeno područje (smanjenje >25%) mahom obuhvaća potpuno ili djelomično okupirane općine iz razdoblja 1991-1995. godine. Tolika depopulacija iz tih tradicionalno emigracijskih prostora⁶ uvjetovana je time što se u svoje domove još uvijek nije vratilo cjelokupno hrvatsko stanovništvo prognano zbog srbijanske agresije kao niti većina srpskog stanovništva koje je napustilo Hrvatsku nakon akcije "Oluja" 1995. godine. Dakako da se dio prognanog odnosno iseljenog stanovništva iz ovog područja snašao i zauvijek naselio na

drugim prostorima te se nikad neće vratiti u svoje domove, što vrijedi i za ostala analizirana područja. Od alohtonog stanovništva ovdje se zbog ratnih zbivanja naselilo nekoliko tisuća Hrvata izbjeglih iz Bosne i Hercegovine te nekoliko stotina stanovnika iz ostalih krajeva Hrvatske koji su privučeni u ove krajeve nakon 1995. godine poticajnim mjerama za naseljavanje (dodjelom kuća i stanova, većim plaćama u javnim službama, raznoraznim povlasticama – carinskim, poreznim itd.). Općinja Lasinja jedina je nekada potpuno okupirana općina gdje broj stanovnika nije smanjen više od četvrtine u odnosu na 1991. godinu. Ovdje je pad od "tek" 22,9% uvjetovan relativnom blizinom Karlovca ali i Zagreba te time što su do 1991. godine ovdje živjeli isključivo Hrvati (88% ukupnog stanovništva) kod kojih je proces povratka u svoje domove ipak brži nego kod Srba. Tako je npr. u općini Vrhovine, gdje su 1991. godine Srbi činili 92% ukupnog stanovništva, nakon deset godina ostalo svega oko trećine predratnog broja stanovnika. To je ujedno relativno najveći zabilježeni pad broja stanovnika u promatranoj cjelini.

Relativno međupopisno smanjenje stanovništva između 3% i 25% imale su općine uz četverogodišnju liniju bojišnice (Brinje, Tounj, Josipdol), sve općine u Pokuplju i Gorskom kotaru, većina općina u središnjoj Istri te četiri općine koje izlaze na obalu Jadranskog mora ali koje prvenstveno zbog nepristupačne obale nisu dovoljno turistički valorizirane (Raša, Labin, Vrbnik i Senj). U ovoj su skupini i općine koje obuhvaćaju tri najveća naselja ovog područja; Rijeku, Pulu i Karlovac. Smanjenje broja stanovnika karlovačke općine najlakše je objašnjivo. Dio udjela u populacijskom padu ima negativna prirodna promjena koja je samo u razdoblju 1997-2000. iznosila 1013 stanovnika. Jedan od razloga je i taj što u područje grada ulazi četrdesetak naselja koja su bila pod srbijanskom vlašću 1991-1995. te se u njih još nije vratilo cjelokupno stanovništvo, bilo hrvatsko ili srpsko. Zbog osobne sigurnosti tijekom ratnih zbivanja stanoviti broj Karlovčana iselio je te se trajno naselio u inozemstvu ili u tada sigurnijim hrvatskim krajevima.⁷ Naposljetku, u Karlovcu je do 1991. godine bio jedan od najvećih garnizona JNA u Hrvatskoj a iz kojeg je mnogobrojno osoblje srpske nacionalnosti, slično kao i iz policijskih struktura, iselilo uglavnom prema Bosni i Hercegovini te Jugoslaviji.⁸

Potonje, kao i smanjenje broja stanovnika prirodnim putem vrijedi i za Pulu i Rijeku, kod kojih treba dodati još jedan element. Naime, dio stanovnika prvenstveno većih gradova (pa time zasigurno i Puležana te Riječana) nakon umirovljenja odlazi živjeti u naselja gdje posjeduju dotadašnje vikendice ili stanove za odmor (u ovom slučaju prvenstveno u Istri, Kvarnerskom otočju ili Vinodolskom primorju). Uz njih, znatan broj osoba pri popisu stanovništva kao mjesto prebivališta neopravdano iskazuje naselja u kojima imaju vikendice misleći da se izjava o mjestu prebivališta u popisu može iskoristiti i u neke druge, a ne samo statističke svrhe. Time se "na papiru" iskazuje smanjenje broja stanovnika većih gradova a neopravdana revitalizacija manjih naselja što ne mora odgovarati stvarnom stanju. Na pad broja stanovnika Pule i Rijeke kao i još nekih većih gradova iz drugih promatranih područja (npr. Osijeka, Splita, Zadra, Dubrovnika, Siska itd.) znatno je utjecalo i iseljavanje u inozemstvo jer je devedesetih godina 20. stoljeća u tim preseljavanjima prevladavalo mlado, obrazovanije i urbano stanovništvo za razliku od šezdesetih i sedamdesetih godina kada je iseljavalo uglavnom ruralno stanovništvo (Pokos, 2001).

Minimalno smanjenje broja stanovnika (do 3%) osim u nekoliko općina unutrašnje Istre zabilježeno je još u općinama Klana (prijelazno područje prema znatno

višem Gorskom kotaru), Mali Lošinj te na opatijskoj rivijeri (općine Mošćenička Draga, Lovran i Opatija). Kod zadnjih triju općina depopulacija je uvjetovana prirodnim uvjetima koji onemogućuju novu stambenu izgradnju pa samim time i značajniju imigraciju stanovništva. Uz to, ovo je područje izrazito urbanizirano, namijenjeno uglavnom za stalno stanovanje dok je udjel vikendica i stanova za odmor relativno mali. Tako je u ove tri općine prema popisu 1991. godine na 100 stanovnika dolazilo tek 4,9 vikendica ili stanova za odmor dok je taj odnos npr. na otoku Pagu iznosio čak 61,3 vikendice na 100 prisutnih stanovnika. Zbog toga na opatijskom području i nije bilo moguće značajnije stvarno preseljavanje stanovništva u vikendice ili u goreu slučaju nije zabilježen značajniji broj "lažnih" odnosno neopravdano popisanih stanovnika koji su se zbog straha od prijave poreza popisivali na adresama svojih vikendica. Pridoda li se tome podatak da je stanovništvo ovih općina veoma staro te da je prirodna promjena stanovništva ovih općina izrazito negativna postaje jasnija demografska regresija ovih turistički atraktivnih općina.⁹

Na prvi pogled začuđuje smanjenje broja stanovnika u općini Mali Lošinj dok susjedna, turistički nerazvijenija, općina Cres pokazuje porast premda obje općine imaju negativnu prirodnu promjenu u razdoblju 1991-2000. (općina Cres čak ima negativniju stopu prirodnog prirasta; npr. za 2000. kod Cresa je iznosila -4,4‰ a kod malog Lošinja -0,6‰). Nakon objavljivanja konačnih rezultata popisa 2001. postati će jasnije zbog čega je u ovoj općini, pa čak i u samom naselju Mali Lošinj, (našem najbrojnijem otočnom naselju) zabilježena depopulacija u proteklom desetljeću. Budući da su Hrvati u ovom naselju 1991. godine činili tek 72,6% ukupnog stanovništva postoji mogućnost da je i ovdje došlo do značajnijeg iseljavanja nehrvatskog stanovništva. Jedan od razloga padu broja stanovnika ove općine, slično kao i kod opatijskog područja, svakako treba tražiti i u činjenici da je ovdje u odnosu na broj stanovnika izgrađeno relativno manje vikendica nego u većini ostalog kvarnerskog prostora. Tako je 1991. godine u općini Mali Lošinj na 100 stanovnika dolazilo 25 vikendica, na otoku Krku 47 vikendica, u općini Cres 53 vikendica, te (kao što je već navedeno) na otoku Pagu 61 vikendica ili stanova za odmor na sto prisutnih stanovnika. Time je naspram navedenih prostora općina Mali Lošinj imala relativno manje privremenih stanovnika - vikendaša (u odnosu na ukupan broj stanovnika), odnosno postojala je relativno manja mogućnost za neopravdano izjašnjavanje vikendaša kao stalnog stanovništva pri popisu 2001.

Porast stanovništva u razdoblju 1991-2001. iznad 15% zabilježilo je upravo nekoliko općina s relativno velikim brojem vikendica (Ližnjan, Malinska-Dubašnica, Novalj, Fažana). Zasiurno se i ovdje znatan dio vlasnika vikendica ili članova njihovih obitelji u trenutku popisa izjasnio da nisu stanovnici naselja u kojem stalno žive već da su stalni stanovnici naselja gdje im je vikendica (ali gdje ipak borave manji dio godine). Relativno najveći porast u ovom području imala je općina Medulin (84,7%) zbog svoje turističke atraktivnosti te blizine Pule. Na zapadnoj obali Istre po porastu broja stanovnika izdvajaju se još također turistički razvijene općine Poreč, Novigrad i Vrsar dok općine Kastav i Viškovo svoj porast zahvaljuju procesu jačanja satelitizacije odnosno suburbanizacije Rijeke. Atraktivnost okolice Rijeke za doseljavanje očituje se i u demografskom porastu općina Matulji, Jelenje, Čavle, Kraljevica te u nešto manjoj mjeri Bakra. Pozitivan demografski rast u posljednjem desetljeću imale su i ostale navedene priobalne istarske općine kao i neke u njihovom zaleđu (Kanfanar, Sveti Lovreč i Svetvinčenat te skup općina oko Pazina). Porastu broja stanovnika u četiri općine sre-

dišnje Istre zasigurno je pogodovao smještaj županijskog središta u Pazin čime je iz njih spriječena daljnja emigracija stanovništva koja je obilježavala ovo područje do 1991. godine. Nadalje, u Sjevernom hrvatskom primorju brojčano povećanje stanovništva bilježi, uz spomenutu općinu Malinska, još 5 općina na Krku, općina Rab, cijeli Vinodol te općina Karlobag. Na prvi pogled pomalo začuđuje da općina Karlobag ima porast (6%), a susjedna općina Senj pad broja stanovnika u promatranom razdoblju (6,1%) pogotovo što te dvije općine obilježava sličan turistički razvoj (uglavnom se radi o tranzitnom turizmu). Međutim, u općini Karlobag je 1991. godine zabilježen veći broj vikendica nego što je bilo ukupno prisutnog stanovništva (117 vikendica na 100 stanovnika) dok je istodobno u općini Senj na sto stanovnika dolazila tek 21 vikendica. Ti podaci još više potvrđuju naprijed iznesene tvrdnje o popisivanju relativno značajnog broja vikendaša u mjestima gdje im zapravo nije istinsko prebivalište. Naravno, ne treba zanemariti činjenicu da se jedan dio stanovništva i trajno naselio u bivše vikendice bilo to nakon odlaska u mirovinu ili iz drugih razloga.

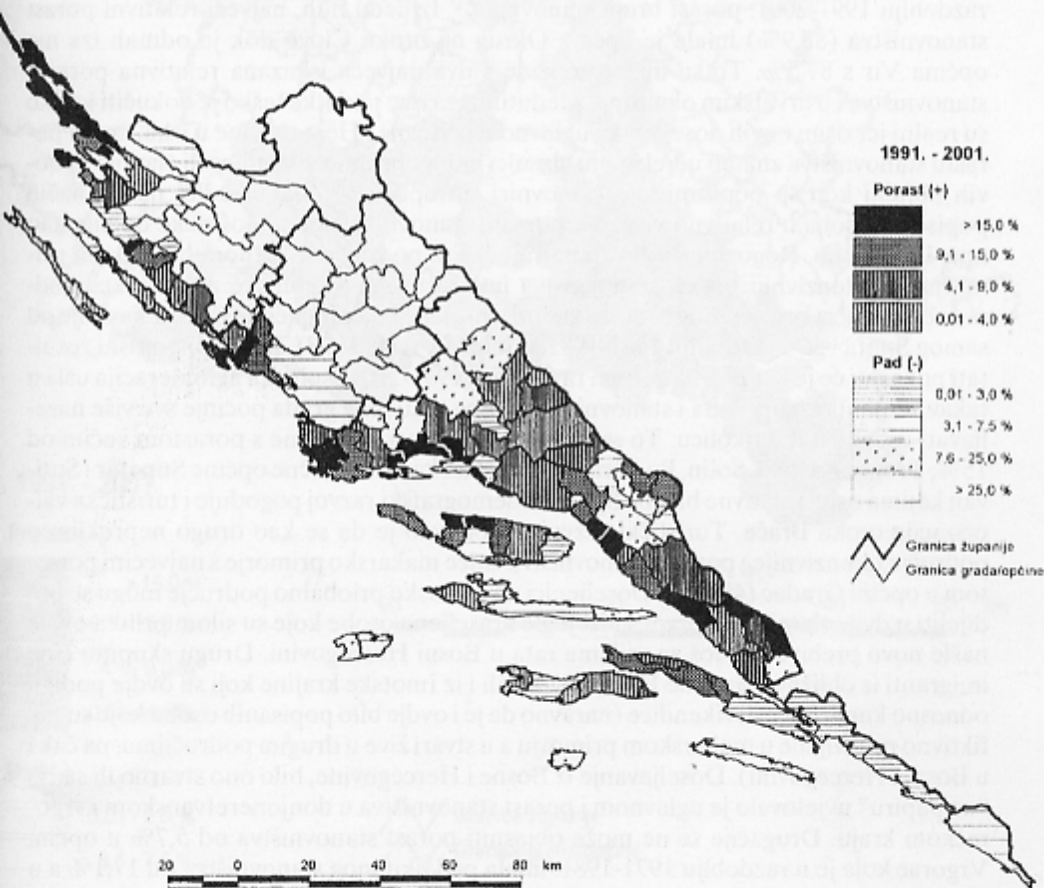
Jedine dvije nedepopulacijske općine izvan Sjevernog hrvatskog primorja su općine Žakanje i Draganić. Povoljan smještaj uz auto-cestu Zagreb – Karlovac što utječe na pojačanu dnevnu migraciju prema tim gradovima a sprječava trajnu emigraciju razlozi su demografskog rasta općine Draganić. Općini Žakanje u susjedstvu je pak znatno razvijenija slovenska općina Metlika u kojoj radi i znatan broj stanovnika iz ove općine. Time se ujedno povećava i životni standard stanovništva ove hrvatske općine što također pridonosi zaustavljanju emigracije ali i povoljnijem prirodnom kretanju stanovništva.

JUŽNO HRVATSKO PRIMORJE

Apsolutni pad broja stanovnika ovog područja između 1991. i 2001. iznosio je 36.629 stanovnika (sa 886.473 na 849.844) što u relativnom odnosu znači smanjenje od 4,1%. Ovdje je nešto povoljnija situacija zabilježena u općinama, gdje je relativno smanjenje iznosilo 2,7%, dok je u gradovima zabilježen pad od 4,7%. Između ukupno 124 teritorijalne jedinice¹⁰ porast stanovništva zabilježen je u njih 67 (54%) dok je preostalih 57 općina između 1991. i 2001. imalo depopulaciju kao obilježje ukupnog kretanja stanovništva (slika 2).

Od 19 općina sa smanjenjem većim od 25% jedino općina Lećevica u kaštelanskoj Zagori ne obuhvaća bivše okupirano područje. Po intenzitetu depopulacije prednjače općine gdje su 1991. godine Srbi činili apsolutnu većinu stanovništva te koje su udaljenije od većih gradova na obali Jadranskog mora. Daleko najveće relativno smanjenje stanovništva između 1991. i 2001. na razini čitave Hrvatske zabilježeno je u općini Civljane u kojoj su 1991. godine Srbi činili 95% ukupnog stanovništva a gdje je 2001. ostalo tek 8,5% predratnog broja stanovništva. Uz nju, više od tri četvrtine stanovništva izgubila je još jedna općina s kninskog područja; općina Ervenik sa smanjenjem od 77,2%. Slijede općine Gračac (-64,6%) i Obrovac (-64,3%) itd. Za sljedeću skupinu općina s najvećim intenzitetom depopulacije (7,6% - 25%) ne vrijedi neko određeno pravilo. Tako se ovdje nalaze općine koje su u Domovinskom ratu bile djelomično okupirane općine (Novigrad, Stankovci, Hrvace), nekoliko općina iz tradicionalno emigracijske Zagore (općine Prgomet i Primorski Dolac iz trogirске te općina Muć iz splitske Zagore kao i općina Lokvičić i Zagvozd iz Imotske krajine), općina Zažablje iz donjo-

neretvanskog kraja (u krškom, reljefno višem rubu ovog kraja) te nekoliko otočnih općina (Komiža, Lastovo i Sućuraj). Također su raštrkane i općine s padom broja stanovnika između 3,1% i 7,5%. U ovoj su kategoriji općina Starigrad u južnom Velebitskom podgorju, djelomično ratom zahvaćene općine Poličnik i Posedarje, tri općine Imotske krajine, Konavle, otočne općine Ugljan, Nerežišća, Jelsa, Vis i Mljet te na posljedku općina Šibenik. Uz naselje Šibenik ova općina obuhvaća još 32 naselja od kojih se samo jedno nalazi na obali (Grebaštica). Međutim, općinska depopulacija od 3,1% nije uvjetovana prvenstveno smanjenjem broja stanovnika ostalih 30 naselja iz zaleda ili sa šibenskih otoka (Zlarina, Krapnja, Prvića i Žirja) kako bi se u prvi mah pomislilo. Naprotiv, i samo naselje Šibenik iskazuje pad broja stanovnika od čak 6,7%. Takvo je stanje ponajprije posljedica gospodarske recesije, koja se u Dalmaciji najviše osjetila upravo u Šibeniku, te s time povezan relativno velik broj nezaposlenog stanov-

Sl. 2. Promjena broja stanovnika Južnog hrvatskog primorja po gradovima i općinama 1991.-2001.

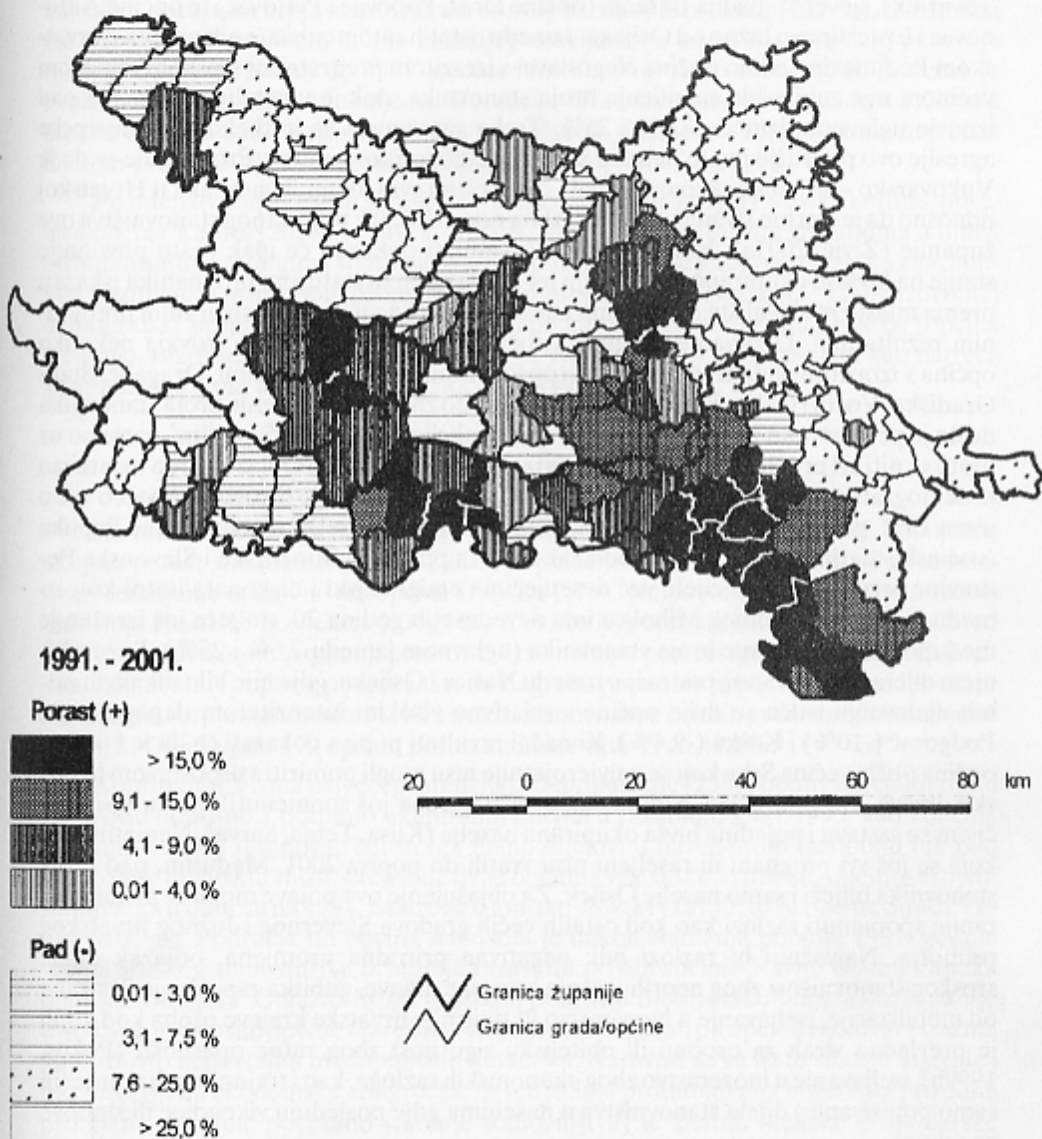
Fig. 2 Change in the population number of the Southern Croatian Littoral by towns and municipalities in the period 1991-2001

ništva. U takvim uvjetima dolazi do negativne prirodne promjene kao i emigracije stanovništva uglavnom prema inozemstvu ili susjednim turistički razvijenim općinama (Vodice, Primošten, Rogoznica, Tisno) u kojima se počinju baviti turističkom djelatnošću. Dakako da je i znatan dio Šibenčana popisan u naseljima gdje borave tek kao vikendaši i tijekom godišnjeg odmora. Također treba uzeti u obzir da je i iz Šibenika nakon 1991. otišao znatan broj Srba što će pokazati i konačni rezultati popisa 2001. Nešto manji relativni pad stanovništva od općine Šibenik imaju općine u kojima se nalaze tri najveća dalmatinska naselja prema popisu 1991. godine; Zadar (-2,1%), Split (-2,5%) i Dubrovnik (-2,6%). Sve navedeno kod Šibenika može objasniti i depopulaciju ovih triju općina s tom razlikom što u njima nije u razdoblju 1991-2001. zabilježen prirodni pad stanovništva.

Osim triju najnapučenijih općina (Zadar, Šibenik i Split) sve ostale obalne općine između Velebitskog kanala i granice s Bosnom i Hercegovinom (Neuma) imale su u razdoblju 1991-2001. porast broja stanovnika.¹¹ Između njih, najveći relativni porast stanovništva (88,9%) imala je općina Okrug na otoku Čiovo dok je odmah iza nje općina Vir s 87,5%. To su ujedno općine s dva najveća iskazana relativna porasta stanovništva i u hrvatskim okvirima. Međutim, i za ove podatke teško je dokučiti koliko su realni jer osim novih doseljenika uglavnom iz Bosne i Hercegovine u iskazanom porastu stanovništva znatan udjel imaju vlasnici mnogobrojnih vikendica ili članovi njihovih obitelji koji su popisani kao stanovnici tih općina.¹² Znatan udjel na taj način popisanih osoba u relativno visokom porastu stanovništva imaju još neke općine kao npr. Pag, Tisno, Rogoznica itd. Promatrajući šira područja u Južnom hrvatskom primorju najintenzivniji porast stanovništva imali su dijelovi splitske aglomeracije odnosno područja koja su zbog procesa suburbanizacije bila privlačnija za doseljavanje od samog Splita već u razdoblju 1981-1991. godine (Vresk, 1998). Konačni popisni rezultati pokazati će je li u promatranom razdoblju (1991-2001) splitska aglomeracija ušla u takav stupanj razvoja kada i stanovništvo samog matičnog grada počinje sve više naseljavati urbaniziranu okolicu. To se prije svega odnosi na općine s porastom većim od 15%; Trogir, Kaštela, Solin, Podstrana i Dugi Rat kao i na otočne općine Supetar i Sutivan kojima osim relativne blizine Splita za demografski razvoj pogoduje i turistička valorizacija otoka Brača. Turistički razvoj pogodio je da se kao drugo neprekinuto područje intenzivnijeg porasta stanovništva ističe makarsko primorje s najvećim porastom u općini Gradac (48,5%). Doseljenici na ovo usko priobalno područje mogu se podijeliti u dvije skupine. U prvoj su izbjegle i raseljene osobe koje su silom prilika ovdje našle novo prebivalište još za vrijeme rata u Bosni Hercegovini. Drugu skupinu čine imigranti iz obližnje zapadne Hercegovine ali i iz Imotske krajine koji su ovdje podigli odnosno kupili kuće ili vikendice (naravno da je i ovdje bilo popisanih osoba koje su tek fiktivno prijavljene u makarskom primorju a u stvari žive u drugim područjima, pa čak i u Bosni i Hercegovini). Doseljavanje iz Bosne i Hercegovine, bilo ono stvarno ili samo "na papiru" uvjetovalo je uglavnom i porast stanovništva u donjoneretvanskom i vrgoračkom kraju. Drugačije se ne može objasniti porast stanovništva od 5,7% u općini Vrgorac koja je u razdoblju 1971-1981. imala pad ukupnog stanovništva od 17,1% a u sljedećem desetgodišnjem razdoblju (1981-1991) pad od 8,9%. Od ostalih općina udaljenijim od obale porast stanovništva bilježe dijelovi Imotske krajine te ratom nezahvaćeni dijelovi Sinjske krajine. Taj je porast uvjetovan prvenstveno, za hrvatske uvjete, još uvijek snažnom biodinamikom stanovnika tih prostora odnosno pozitivnom prirodnom promjenom.

ISTOČNA HRVATSKA

Ukupna međupopisna promjena stanovništva Istočne Hrvatske prema ovdje primijenjenoj metodologiji iznosila je -4,2%. Za razliku od prethodne dvije, u ovoj je cjelini nešto blaži pad stanovništva zabilježen u gradovima (-4,9%) nego u općinama (-3,4%). Iskazani broj stanovnika u odnosu na 1991. povećan je u 54 općine što u odnosu na ukupno 126 općina iznosi 42,9% (slika 3).

Sl. 3. Promjena broja stanovnika Istočne Hrvatske po gradovima i općinama 1991.-2001.

Fig. 3 Change in the population number of Eastern Croatia by towns and municipalities in the period 1991-2001

U odnosu na ostale tri promatrane cjeline, prostor najintenzivnije depopulacije Istočne Hrvatske (>25%) u potpunosti se ne podudara s bivšim okupiranim područjem. Naime, ovdje su najistočniji dijelovi Hrvatske ponovno inkorporirani u njezin ustroj tzv. mirnom reintegracijom a ne vojnom akcijom pa je stoga većina srpskog stanovništva ostala u svojim naseljima. To objašnjava činjenicu da su više od četvrtine predratnog stanovništva izgubila isključivo područja gdje su Hrvati 1991. godine činili većinu stanovništva; vukovarski kraj (s općinama Vukovar, Bogdanovci, Tompojevci, Lovas i Tovarnik), sjeverozapadna Baranja (općine Draž, Popovac i Petlovac) te općine Antunovac i Ernestinovo južno od Osijeka. Između ostalih ratom zahvaćenih općina u hrvatskom Podunavlju jedino općina Negoslavci s izrazitom predratnom srpskom etničkom većinom nije zabilježila smanjenje broja stanovnika, dok je u ostalim općinama pad iznosio uglavnom između 7,6% i 25%. Treba spomenuti da je tijekom velikosrpske agresije ovo područje imalo najveće izravne demografske gubitke. Procjenjuje se da je Vukovarsko – srijemska županija imala čak trećinu svih ukupnih gubitaka u Hrvatskoj odnosno da je smrtno stradalo u ratu ili zbog rata čak 2,3% prijeratnog stanovništva ove županije (Živić, 2001a). Konačni popisni rezultati pokazati će ipak nešto povoljnije stanje na bivšem okupiranom području jer će se osobe sa statusom prognanika iskazati prema mjestu prebivališta a ne prema mjestu popisa kao u ovdje analiziranim prethodnim rezultatima. U zapadnom dijelu Istočne Hrvatske također se izdvaja nekoliko općina s izrazitim padom stanovništva (općine Lipik, Pakrac, Okučani, Dragalić, Stara Gradiška, Voćin i Čačinci). U prve četiri općine do znatnog smanjenja broja stanovnika došlo je prvenstveno zbog odlaska Srba nakon akcije Bljesak 1995. godine, naravno uz to što se niti svi prognani Hrvati još nisu vratili u svoje domove. Odlazak Srba uvjetovao je demografski regres i u općinama Voćin i Čačinci s time što je on ovdje započeo već u jesen 1991. godine nakon uspostave hrvatskog pravnog poretka na obroncima Papuka (voćinsko-slatinskog pobrđa).¹³ Odlazak Srba i s područja Bilogorske i Slavonske Podravine rezultirao je da cijeli, već desetljećima emigracijski i niskonatalitetni kraj između Virovitice i Donjeg Miholjca ima devedesetih godina 20. stoljeća još izraženije međupopisno smanjenje broja stanovnika (uglavnom između 7,6% i 25%). I u središnjem dijelu promatranog područja, između Našica i Osijeka, gdje nije bilo nikakvih ratnih djelovanja ističu se dvije općine s relativno visokim intenzitetom depopulacije; Podgorac (-10%) i Koška (-9,4%). Konačni rezultati popisa pokazati će da je i iz ovih općina otišla većina Srba koji se najvjerojatnije nisu mogli pomiriti s uspostavom hrvatske države. Od područja s padom stanovništva treba još spomenuti općinu Osijek u čijem su sastavu i pojedina bivša okupirana naselja (Klisa, Tenja, Sarvaš, Nemetin), a u koja se još svi prognani ili raseljeni nisu vratili do popisa 2001. Međutim, pad broja stanovnika bilježi i samo naselje Osijek. Za objašnjenje ove pojave mogu se primijeniti ranije spomenuti razlozi kao kod ostalih većih gradova Sjevernog i Južnog hrvatskog primorja. Najvažniji bi razlozi bili: negativna prirodna promjena, odlazak dijela srpskog stanovništva zbog neprihvatanja hrvatske države, gubitka zaposlenja ili straha od mobilizacije, iseljavanje u inozemstvo ili sigurnije hrvatske krajeve osoba kod kojih je prevladao strah za osobnu ili obiteljsku sigurnost zbog ratne opasnosti (Pokos, 1999b), iseljavanje u inozemstvo zbog ekonomskih razloga, kao i trajno naseljavanje (ili samo popisivanje) dijela stanovništva u naseljima gdje posjeduju vikendice ili stanove za odmor.

Između područja s porastom stanovništva prije svega treba spomenuti zapadni i južni dio Bosutske nizine gdje se jedna na drugu naslanja 14 općina s porastom stanov-

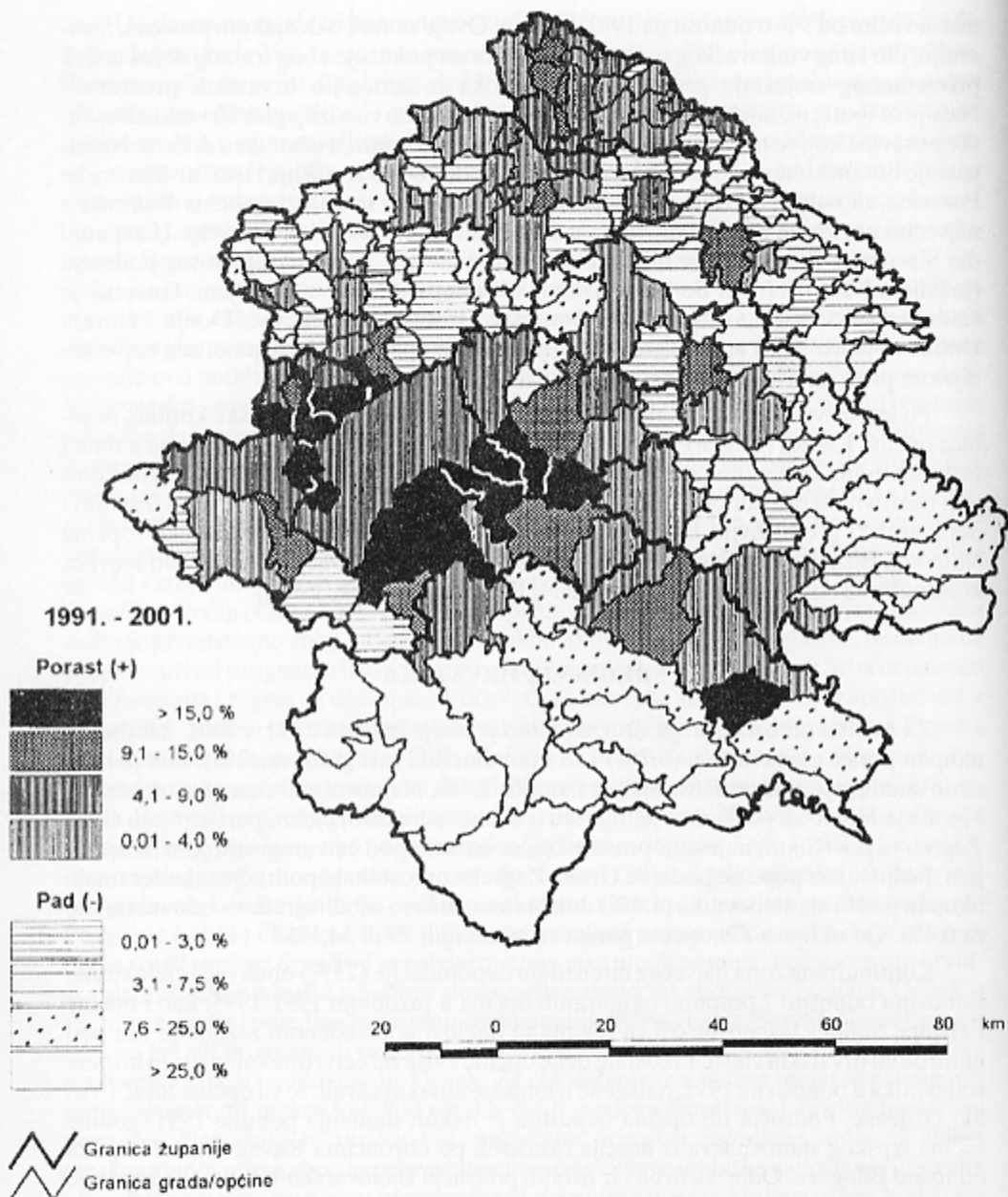
ništva većim od 9% u odnosu na 1991. godinu. Ovdje se radi o dvojakom procesu. Sjevernije, dio šireg vinkovačkog područja toliki porast pokazuje zbog trajnog ili još uvijek privremenog smještaja prognanih stanovnika iz istočnih hrvatskih prostora.¹⁴ Nasuprot tome, južniji županjski kraj prihvatio je znatno više izbjeglih Hrvata iz Bosanske posavine koji se najvećim dijelom ne namjeravaju vratiti u ishodišnu državu. Naseljavanje bosanskohercegovačkih Hrvata vršilo se duž cijele središnje i istočne Slavonske Posavine ali najintenzivnije u brodskom području gdje se nalazi i općina Bukovlje s najvećim porastom broja stanovnika u čitavoj Istočnoj Hrvatskoj (70,6%). U zapadni dio Slavonske Posavine nije bilo znatnijeg doseljavanja jer su nasuprot tog područja (južnije od Save) Hrvati do 1991. godine bili relativno slabo zastupljeni. Izuzetak je činilo nekoliko naselja istočnije od Bosanske Gradiške (Mačkovac, Donja i Gornja Dolina te Novo Selo) koja su graničila s hrvatskom općinom Vrbje pa otuda najvećim dijelom proizlazi iskazani porast stanovništva u toj općini od 7,8%.¹⁵

Po intenzivnom porastu stanovništva ističe se i središnji dio Požeške kotline, posebice općine Kaptol (24,4%) i Jakšić (15,3%). Nezahvaćeno ratnim zbivanjima a time i turbulentnijim kretanjima stanovništva, ovo područje još je jedno od rijetkih s značajnijom pozitivnom prirodnom promjenom u kontinentalnoj Hrvatskoj.¹⁶ Treba izdvojiti i demografski propulzivnu Đakovštinu te zapadnu pridravsku nizinu Osijeka (općine Valpovo, Bizovac, Petrijeveci i Čepin) koja se već popisom 1981. izdvajala kao najveća kontinuirana zona urbanizacije u Istočnoj Hrvatskoj (Vresk, 1988).

SREDIŠNJA HRVATSKA

Za razliku od ostala tri područja jedino je ovdje između 1991. i 2001. zabilježen ukupan porast stanovništva (0,7%) kao i populacijski rast gradova (2%), dok je relativno smanjenje stanovništva općina iznosilo 2,7%. Najpovoljniji demografski razvoj Središnje Hrvatske posljedica je toga što u ovako izdvojenoj cjelini participiraju Grad Zagreb te površinom najmanji prostor koji se nalazio pod četverogodišnjom okupacijom. Isključujući popisne podatke Grada Zagreba preostalo bi područje također imalo ukupan pad broja stanovnika (1,4%) dok bi stanovništvo ostalih gradova bilo smanjeno za 0,4%. Od ukupno 179 općina porast su imale njih 79 ili 44,1%.¹⁷

Kontinuirana zona najvećeg intenziteta depopulacije (25%) obuhvaća cjelokupnu Banovinu odnosno 7 potpuno okupiranih općina u razdoblju 1991-1995. kao i općine Petrinja, Sunja i Jasenovac čiji su tek manji dijelovi u navedenom razdoblju bili pod kontrolom hrvatskih vlasti. Preostale dvije općine s više od četvrtine smanjenim brojem stanovnika u odnosu na 1991. nalaze se u lonjsko-ilovskoj zavali; to su općine Sirač i Veliki Grđevac. Područja tih općina napustila je nakon slamanja pobune 1991. godine većina srpskog stanovništva iz naselja razasutih po obroncima Ravne Gore i Papuka odnosno Bilogore. Odlazak Srba i iz ostalih područja Bjelovarsko-bilogorske županije uvjetovao je da osim općine Garešnica čitav prostor istočno od općina Bjelovar i Čazma ima izrazito nepovoljnu međupopisnu dinamiku. Naravno da su na to snažno utjecale i nezaustavljena ekonomska emigracija, desetljećima produbljivana negativna prirodna promjena (i s time povezano starenje stanovništva) te znatno otežane gospodarske prilike.¹⁸ Iskazani pad stanovništva tog područja čak je donekle ublažen doseljavanjem nekoliko tisuća Hrvata iz Bosne i Hercegovine te Jugoslavije (Vojvodine) kao i raspoređivanjem u napuštene srpske kuće oko 1.500 prognanih Hrvata iz Kosova u općini

Sl. 4. Promjena broja stanovnika Središnje Hrvatske po gradovima i općinama 1991.-2001.

Fig. 4 Change in the population number of Central Croatia by towns and municipalities in the period 1991-2001

Dulovac. Uočava se i znatna depopulacija općine Sisak (10,3%) što može začuditi jer su od 34 naselja u njenom sastavu tek dva manja naselja koja su četiri godine bila pod srbijskom okupacijom dok su se još četiri nalazila na prvoj crti bojišnice (Donje i Gornje Komarevo, Klobučak i Blinjski Kut). Međutim, ova je općina u posljednjem desetljeću bila obilježena znatnim prirodnim padom (Pokos i Živić, 2000) što je uz već toliko puta spominjane razloge depopulacije ostalih većih gradova (Karlovca, Rijeke, Šibenika itd.) rezultiralo čak za desetinu malobrojnijim stanovništvom nego 1991. Ostala veća depopulirajuća područja karakteristična su za istočnu Varaždinsku Podravinu (osim općine Ludbreg) te u nastavku za gotovo čitavu Bilogorsku Podravinu (osim općina Koprivnica i Koprivnički Bregi).¹⁹ Niz depopulirajućih općina Hrvatskog zagorja južnije od Ivančice prostire se od slovenske granice na zapadu, dijelom je presječen općinama duž prometnog pravca Zagreb – Macelj, da bi se preko središnjeg zagorskog dijela nastavio do kalničko-križevačkog prigorja.

Po porastu broja stanovnika u Središnjoj se Hrvatskoj posebice ističe okolica Zagreba. Osim općine Lipovljani sve ostale općine Središnje Hrvatske s porastom većim od 15% nalaze se u neposrednoj blizini Grada Zagreba, uglavnom na zapadnim i istočnim rubovima (najveći porast imala je općina Rugvica (57%). I na ta se područja naslantaju općine s relativno visokim porastom stanovništva za hrvatske uvjete. Ipak područje Grada Zagreba prekinuto je u obuhvatu s demografski propulzivnim općinama na sjeveru zbog prepreke u obliku Medvednice te na južnom rubu zbog toga što je zakonodavac već u sastavni dio Grada Zagreb uvrstio 20-ak urbaniziranih ali i ruralnih naselja koja se nastavljaju na stambene dijelove Novog Zagreba. Pozitivna tendencija razvoja zagrebačke aglomeracije gdje veći porast stanovništva ima urbanizirana okolica od užeg područja Zagreba zabilježena je već u razdoblju 1971-1981. (Vresk, 1984). Kao i tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća zagrebačka je okolica još uvijek privlačnija za doseljavanje prvenstveno zbog manjih komunalnih davanja i jeftinijeg građevinskog zemljišta čime je omogućavana znatnija izgradnja vlastitih stambenih objekata nego u samom Zagrebu (Vresk, 1997). Od zagrebačke urbanizirane okolice područja kontinuiranog porasta stanovništva šire se duž glavnih prometnih pravaca. Najuočljivije takvo područje proteže se duž auto-cesta i željezničkog pravca Zagreb – Kutina te završava u općini Križevci, prema Bjelovaru u općini Gradec, dok je prema Varaždinu prekinuta kalničkim uzvišenjem između općina Sveti Ivan Zelina i Novi Marof. Pozitivno popisno kretanje bilježi i nekoliko općina Hrvatskog zagorja duž cestovne i željezničke prometnice Zagreb – Krapina (općine Oroslavje, Zabok, Sveti Križ Začretje i Krapina). Smještaj ovih općina na navedenom pravcu pogodio je jačanju dnevnih migracija čime je već ranije donekle zaustavljeno iseljavanje stanovništva (Njegač, 1995). Treba spomenuti i porast stanovništva u čak 19 od 23 međimurske općine (računajući općine Štrigova i Gornji Mihaljevac kao jednu cjelinu – vidi pozivnu bilješku 16). To je i razumljivo ukoliko se zna da je Međimurska županija 1991. godine imala "najmlađe" stanovništvo, da je vezano uz to zadržala pozitivan prirodni prirast i u razdoblju 1991-2001. te da gotovo i nije osjetila posljedice Domovinskog rata. Ovome treba dodati još jednu pretpostavku koju će zasigurno potvrditi i konačni rezultati popisa 2001. Radi se o tome da će znatan udjel međupopisnog porasta otpadati na porast broja Roma koji iz popisa u popis sve više sudjeluju u popisu. U Međimurskoj je županiji 1991. godine evidentirano čak 29,6% svih popisanih Roma u Hrvatskoj što je činilo 1,6% ukupnog stanovništva Međimurja.

Naposljetku, relativni porast stanovništva Grada Zagreba iznosio je 4,1% s apsolutnim porastom od 30.644 stanovnika. Za razliku od ostalih najvećih hrvatskih gradova Zagreb još uvijek bilježi porast premda je i iz njega bilo znatnog iseljavanja u inozemstvo, odlaska Srba kao i popisivanja stanovništva u naseljima gdje im nije pravo prebivalište. Međutim, Zagreb je za vrijeme rata pružio utočište velikom broju prognanika od kojih su se mnogi naselili u njemu kao što je i dio izbjeglica iz Bosne i Hercegovine zamijenio svoj izbjeglički u useljenički status (sredinom 1992. u Zagrebu je boravilo oko 39 tisuća prognanika i 47 tisuća izbjeglica – Živić, 1999).

ZAKLJUČAK

Od ukupno 536 analiziranih gradova i općina porast broja stanovnika u razdoblju 1991-2001. imale su 241 teritorijalne jedinice ili 45%. Uočljiva je izrazita polarizacija na područja s populacijskim rastom (priobalje, okolica velikih gradova, međimursko-varaždinski kraj i dijelovi Slavonije) te na ogromna depresivna područja koja zahvaćaju ostale hrvatske prostore. Velike regionalne razlike i neujednačen demografski razvoj ostaju, prema tome, i nadalje značajke stanovništva Hrvatske. Na takve demografske prilike najviše je utjecao rat i njegove posljedice (progonstva, izbjeglištva, preseljenja), diferencirana prirodna promjena stanovništva ali i kriza gospodarstva zbog čega je došlo do iseljavanja mlađeg, obrazovanijeg stanovništva u inozemstvo.

Z a h v a l a

Autor se zahvaljuje Roku Mišetiću koji je uzradio crteže u ovom članku.

POZIVNE BILJEŠKE

1. Ustvari se radi o 20 županija te Gradu Zagrebu koji također ima status županije. Pod upravnim terminom "grad" jedino se u slučaju Biograda podrazumijeva jedno naselje dok ostali "gradovi" obuhvaćaju šire područje oko središnjeg naselja koje se može sastojati i od čak 98 naselja kao u slučaju Ozlja dok prema državnom prosjeku jedan "grad" obuhvaća 20 naselja.
2. Nakon popisa 2001. formirana je nova općina Pribislavec u Međimurskoj županiji što nije uvršteno u broj od 123 općine jer se u članku analizira međupopisna promjena broja stanovnika prema teritorijalnom ustroju na dan popisa (31. ožujka 2001.).
3. Točnu promjena broja stanovnika grada Umaga između 1991. i 2001. godine nije moguće prikazati jer je do 1991. godine jedinstveno naselje Sveta Marija na krasu danas podijeljeno između gradova Buje i Umag. Porast od 8,3% iznosio bi da se cjelokupno stanovništvo tog naselja 1991. godine pripíše gradu Umagu a porast od 10,2% u slučaju da se pribroji susjednom gradu Buje.
4. Površina ovako izdvojenog područja Istočne Hrvatske iznosi 12.466 km², Južnog Hrvatskog primorja 12.943 km², Sjevernog Hrvatskog primorja i Gorske Hrvatske 15.375 km² te Središnje Hrvatske 15.758 km².
5. Premda je pri popisu 2001. u ovom području egzistiralo ukupno 107 gradova i općina na kartogramu je također prikazano 105 teritorijalnih jedinica zbog sljedećih razloga. Općina Kostrena bila je 1991. godine sastavni dio naselja Rijeka pa je za tu godinu nepoznat broj stanovnika sadašnjih samostalnih naselja koja formiraju ovu općinu. Stoga su podaci za grad Rijeku i općinu Kostrena 2001. godine prikazani zajedno. Također je objedinjen i broj stanovnika 1991. i 2001. za gradove Buje i Umag jer je područje naselja Sveta Marija na krasu razdijeljeno između ta dva grada nakon 1991. godine.
6. U razdoblju 1981-1991. četverogodišnje okupirano područje Ličko-senjske županije imalo je pad broja stanovnika od 10,4% a isto takvo područje u Karlovačkoj županiji smanjenje od čak 12,3%.
7. Linija bojišnice za vrijeme Domovinskog rata prolazila je kroz samo naselje Karlovac. Štoviše, okupirani i razrušeni bili su pojedini sastavni dijelovi Karlovca kao što su Gornje Mekuše, Kamensko te dijelovi Savelja i Turnja (Šterc i Pokos, 1993).

8. I prije Domovinskog rata Srbi su znatno više iseljavali iz Hrvatske nego doseljavali u nju. Tako je na temelju popisa 1981. godine proizlazilo da je iz Hrvatske u tadašnje druge republike iselilo 135.530 Srba a da je u Hrvatsku doselio 77.351 Srbin. Popisom 1991. u Hrvatskoj je živjelo 102.135 Srba koji su rođeni izvan Hrvatske (Akrap i sur., 1999).
9. Prema jednom istraživanju (Pokos, 1999a) Opatija je u skupu od 54 "srednjih" hrvatskih gradova jedina imala negativnu prirodnu promjenu već u razdoblju 1981-1990. godine. Uz gotovo izjednačen broj mladog i starog stanovništva također je jedino Opatija od navedenih analiziranih gradova prema popisu 1991. godine obilježena tipom dobnog sastava "duboka starost" (prema tipizaciji dobnog sastava S. Šterca, 1986).
10. U trenutku popisa 2001. bilo je 127 općina no zbog promjena teritorijalnih granica pojedinih naselja nakon 1991. na slici 2. je u tri slučaja međupopisna promjena prikazana zajedno za po dvije općine. To je učinjeno za općine Poličnik i Posedarje između kojih je razdijeljeno naselje Islam Latinski. Također su prikazane zajedno i općine Opuzen i Slivno koje su podijelile područje naselja Buk Vlaka. Iz jedinstvenog naselja Dubrovnik izdvojeno je nakon 1991. čak 16 danas statistički samostalnih naselja koji su formirali općinu Župa Dubrovačka. Zbog nepoznatog broja stanovnika tih naselja 1991. godine i te su se dvije općine morale prikazati zajedno.
11. Zanimariv izuzetak je općina Zadvarje u omiškoj Zagori jer se sastoji od istoimenog naselja čije se središte ne nalazi na obali ali čije statističke granice obuhvaćaju i dio obale.
12. Na razini Hrvatske, naselje Vir imalo je već 1991. godine apsolutno najviše izgrađenih vikendica; 3.682 ili 474 vikendica na 100 prisutnih stanovnika. Bespravna gradnja nakon 1991. postala je još masovnija pa se smatra da je 2001. ukupan broj vikendica iznosio više od 8 tisuća. I općina Okrug imala je 1991. više vikendica nego stanovnika (1.722 naspram 1.471).
13. Općina Voćin gdje su Srbi 1991. godine činili 78,6% ukupnog stanovništva, ima poslije općine Pakrac najveći relativni pad stanovništva od svih istočnohrvatskih općina (-44,2%). Da se u napuštena naselja gdje su Srbi do 1991. godine činili etničku većinu nije naselilo nekoliko stotina Hrvata pridošlih s Kosova taj bi pad bio znatno veći.
14. To se posebice odnosi na jedinu općinu koja je 2001. imala više od 10% prognanika u ukupnom stanovništvu; općinu Andrijaševci. Sastavni dio ove općine obuhvaća i prognaničko naselje u Rokovcima gdje je popisano 980 osoba sa statusom prognanika. Kako je Državni zavod za statistiku najavio te će osobe u konačnim rezultatima biti iskazani kao stanovništvo općina iz kojih su prognani.
15. Da su Hrvati iz Bosanske posavine naseljavali najbliža prekosavska naselja u Hrvatskoj dokazuje i općina Oprisavci kao jedina općina s padom broja stanovnika na cijelom 100 kilometarskom posavskom potezu od općine Bebrina do tromedice s Bosnom i Hercegovine i Jugoslavije. Naime, nasuprot ove općine nalazi se odlično područje koje je prema Daytonskom sporazumu pripalo Federaciji BiH odnosno Hrvatima koji su 1991. ovdje činili apsolutnu većinu stanovništva. Kako je time omogućen povratak odličnih Hrvata u svoje domove nema više razloga za boravak izbjeglica s ovih prostora u Hrvatskoj.
16. Rubni dijelovi Požeške kotline, općine Čaglin i Brestovac, etnički heterogenije strukture 1991. od središnjeg dijela, imale su u razdoblju 1991-2001. pad broja stanovnika zbog relativno velikog broja Srba koji su napustili ovo područje.
17. U trenutku popisa bilo je 185 općina ali su u tri slučaja podaci za dvije općine prikazani zajedno. U Zagrebačkoj županiji to je učinjeno za općine Dubravica i Marija Gorica između kojih je razdijeljeno naselje Kraj Gornji. U Varaždinskoj županiji isti se slučaj dogodio s naseljem Vratno Gornje čiji se dijelovi nalaze u općinama Petrijanec i Vinica dok su u Medimurskoj županiji općine Štrigova i Gornji Mihaljevec razdijelile područje naselja Martinuševac. U Krapinsko-zagorskoj županiji su se zbog podjele naselja Donja Batina, Sušobreg i Ervenik Zlatarski morali zajedno prikazati popisni podaci za čak četiri općine koje su između sebe razdijelila ta naselja; Zlatar, Konjščina, Marija Bistrica i Zlatar – Bistrica.
18. Bjelovarsko-bilogorska županija ima konstantan prirodan pad stanovništva od 1968. godine dok je 1991. godine na razini županija starije stanovništvo od nje imala jedino Ličko-senjska županija (Pokos, 2000).
19. Općine Ludbreg i Koprivnica bilježe porast stanovništva iz istih razloga kao npr. i općine Bjelovar, Garešnica i Čazma iz ove cjeline ili općine Virovitica i Donji Miholjac iz Istočne Hrvatske. Naime, do 1992. godine istoimena su naselja bila središta mnogo većih općina te su se u njih kao dirigrane centre razvoja, locirale najvažnije administrativne i druge centralno – mjesne funkcije, i kao drugo, općinska su središta bila favorizirana u vezi s lokacijom industrije i drugih djelatnosti u općini (Vresk, 1992). Koncentracija radnih mjesta u ta naselja utjecala je na doseljavanje znatnog broja mladog stanovništva čime su ta naselja postala nositelji pozitivne prirodne promjene u svojim regijama. Upravo taj odgođeni efekt doseljavanja (danas brojnije generacije u reproduktivnoj dobi od okolnog područja) uz daljnje doseljavanje (ali u znatno manjoj mjeri) još uvijek zadržava te općine među područjima s demografskim rastom.

LITERATURA

- Akrap, A., Gelo, J., Grizelj, M., 1999.: Broj prisutnog stanovništva Republike Hrvatske i županija po dobi i spolu od popisa stanovništva 1991. do 1998. godine. *Društvena istraživanja* 43-44.
- Gelo, J., 1999.: Ratni učinci na promjene demografskih struktura u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja* 43-44.
- Njegač, D., 1995.: Oblici prostorne mobilnosti stanovništva Hrvatskog zagorja. *Geografski glasnik* 57.
- Pokos, N., 1999a.: Analiza demografskih obilježja srednjih hrvatskih gradova. *Društvena istraživanja* 39.
- Pokos, N., 1999b.: Procjena broja iseljenih stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do 30. lipnja 1998. godine. *Društvena istraživanja* 43-44.
- Pokos, N., 2000.: Demogeografske osobine Bjelovarsko-bilogorske županije. *Doktorska disertacija*. Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Pokos, N. i Živić, D., 2000.: Demografska obilježja Siska. U: *Sisak 2000 +*. Sociodemografska uporišta budućeg Siska. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
- Pokos, N., 2001.: Iseljavanje iz Hrvatske u posljednjem desetljeću. *Hrvatski iseljenički zbornik 2002*. Hrvatska matrica iseljenika. Zagreb.
- Šterc, S., 1986.: Geografski položaj, demogeografski razvoj i suvremeni problemi prisavskih naselja između Zagreba i Siska. *Magistarski rad*. Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
- Šterc, S. i Pokos, N., 1993.: Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske. *Društvena istraživanja* 4-5.
- Vresk, M., 1984.: Metropolitanska regija Zagreba 1981. godine. *Radovi* 19. Geografski odjel (zavod) PMF.
- Vresk, M. (1988): Neka obilježja urbanizacije istočne Hrvatske. *Geografski glasnik* 50. Hrvatsko geografsko društvo. Zagreb.
- Vresk, M., 1997.: Suburbanizacija Zagreba. *Geografski glasnik* 59. Hrvatsko geografsko društvo. Zagreb.
- Vresk, M., 1998.: Satelitizacija splitske aglomeracije. *Geografski glasnik* 60.
- Živić, D. (1999): Promjene u dinamici i razmještanju prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj od sredine 1991. do sredine 1998. godine. *Društvena istraživanja* 43-44. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Zagreb.
- Živić, D., 2001a.: Izravni demografski gubici (ratne žrtve) Hrvatske (1990. – 1998.) uzrokovani velikosrpskom agresijom i njihove posljedice. *Društvena istraživanja* 53.
- Živić, D., 2001b.: Osvrt na prve rezultate popisa stanovništva u Republici Hrvatskoj 2001. godine. *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, br. 9, Đakovo.

IZVORI PODATAKA

- Popis stanovništva 1991. Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija 881. Republički zavod za statistiku. Zagreb, 1992.
- Popis stanovništva 1991. Stanovništvo u zemlji i inozemstvu. Dokumentacija 991. Državni zavod za statistiku. Zagreb, 1995.
- Popis stanovništva 1991. Stanovi prema korištenju i druge nastanjene prostorije po naseljima. Dokumentacija 888. Državni zavod za statistiku. Zagreb, 1995.
- Rođeni i umrli po naseljima 1991-2000. Dokumentacije RZS i DZS, Zagreb.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001. Prvi rezultati po naseljima. Statistička izvješća 1137. Državni zavod za statistiku. Zagreb, 2001.

SUMMARY

**Intercensal Change in Population Number
of Republic of Croatia 1991 – 2001
by Towns and Municipalities**

by
Nenad Pokos

This article analyses the change in the population number by towns and municipalities of the Republic of Croatia between the censuses of 1991 and 2001. As to 2001, we have disposed of only preliminary or first census results, but the greatest difficulty in comparing those two censuses arose from the international census criteria applied in 2001 for the first time. According to them, the persons who do not live in a certain country during the last year cannot be included into the population of that country, but they are expressed separately. However, on the basis of the results obtained in that way, it is possible to give general estimates for evaluation of modern demographic trends in Croatia. For easy reference in presenting the intercensal changes in population number of local territorial units Croatia has been divided into four basic unities: Northern Croatian Littoral with Mountain Croatia, Southern Croatian Littoral, Central Croatia and Eastern Croatia. Only in the Southern Croatian Littoral there were more municipalities and towns with the registered population growth than those with population decrease. The population number by municipalities decreased in all mentioned unities, only in Central Croatia it increased in towns in relation to the year 1991. It is especially worrying that enormous parts of Croatia, whole regions, represent a demographically very depressive area. First of all, it relates to the war-engulfed areas, i. e. the most intensive depopulation was registered in whole Kordun and Banovina, then in a larger part of Lika, Dalmatinska Zagora, Ravni Kotari, Western Slavonia, Baranya and Eastern Slavonia. But the list of demographically depressive regions is not yet completed. Just as in previous intercensal periods, further depopulation was registered in the majority of the municipalities in Hrvatsko Zagorje, Podravina, the region of Bjelovar, Pokuplje, Gorski Kotar and interior Istria. However, for the first time in some last fifty years the number of population decreased in some largest Croatian towns such as Split, Rijeka, Osijek, Zadar, Pula, Karlovac, Dubrovnik, Sisak and Šibenik. Here, the process of depopulation was also highly influenced by war, but by economic recession as well, because a considerable number of population emigrated abroad from the mentioned towns because of safety or economic reasons. An unknown number of non-Croatian population (mostly Serbs) emigrated from those towns because they had not accepted the Croatian state or lost their employment. Of course, a negative natural population change must be mentioned in all quoted towns except Split and Zadar, and yet another fact not shown by statistics. A considerable part of population owning second dwellings are listed on their addresses and not in the settlements where they spend most of the year (mainly in larger towns). Therefore, the whole coastal area from Umag to the littoral of Dubrovnik, excluding the mentioned coastal towns and some turistically underdeveloped municipalities (Raša, Labin and Senj), shows the population number growth in the period 1991-2001. Even the insular settlements in the whole show the population growth of 3 percent, which throws into doubt the reality of the population number established by census in particular areas. As to the larger areas with the population number growth, we can mention only the surroundings of the larger towns (Zagreb, Osijek and the back-grounds of Rijeka and Split), the region of Varaždin and Medimurje, the region of the river Neretva, and the parts of Eastern Croatia (Basin of Požega, Slavonian Posavina and the Bosut plain).

Primljeno (Received): 12-11-2001

Priljučeno (Accepted): 28-1-2002